

Кьеркегор исходил из идеи, что все экзистенциальные категории – абсурд, страх, тревога, отчаяние, ничто, вера, дух, смерть – тесно связаны с человеческим существованием и направлены на формирование самосознания личности.

Таким образом, из работ Сёрена Кьеркегора можно сделать вывод, что человек с духовной стороны всегда находится в состоянии отчаяния. И все основополагающие понятия, такие как бесконечность и конечность, возможность и необходимость, концентрируются вокруг категории отчаяния и нуждаются в нем. Страх человека перед «Ничто» заставляет его сознание искать выход вне зависимости от обстоятельств. Отчаяние в творчестве Кьеркегора – это высшая ступень сознания и самосознания. И чем выше находится сознание, тем разностороннее и содержательнее личность его несущая.

Литература

1. Кьеркегор, С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
2. Хрестоматия по истории философии от Шопенгауэра до Дерриды. – М.: Владос, 1997. – 528 с.

УДК 811.161.3'373.4:159.96:398.92

Т. В. Несцяровіч

СРОДКІ ВЫРАЖЭННЯ МІМІКІ І РЭПРЭЗЕНТАНТЫ ПСІХІЧНАГА СТАНУ ЧАЛАВЕКА Ў БЕЛАРУСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ

Артыкул прысвечаны аналізу мімічных фразеалагізмаў, у аснове якіх ляжаць рухі мышцаў твару, увозгуле міміка твару як сродак самапазнання чалавека, у прыватнасці, свайго псіхічнага стану. Устанаўліваюцца зыходныя пазіцыі ў самапазнанні, культурная інфармацыя, якую нясуць мімічныя фразеалагізмы, і тая ацэнка як каштоўнасны складнік, якую яны выражаюць такім чынам.

Фразеалагічныя адзінкі (ФА) беларускай мовы з'яўляюцца самымі яркімі, культурна значымі скарбамі мовы, здольнымі канцэнтравана выразіць адметнасці не толькі мовы, але і яе носбітаў, іх светаадчуванне, склад розуму, менталітэт. Нацыянальная маркіраванасць закладзена ва ўнутранай форме ФА, якая вызначае нацыянальна-культурную спецыфіку ўсёй адзінкі, звязана з пэўным бачаннем карціны свету носбітамі мовы, са звычаямі і павер'ямі, а таксама з жыццёвымі сітуацыямі, што звязаны з тыпам мыслення і вобразам жыцця.

У сучаснай лінгвістыцы ФА разглядаюцца на кампанентным і семантычным узроўнях. Паводле кампанентнага паказчыка для даследавання намі абраны толькі тыя ФА, у складзе якіх маюцца саматычныя кампаненты, што служаць найменнымі частак твару. Аднак з ліку шматлікіх найменняў частак твару (*бровы, вейкі, вочы, вусны, зубы, лоб, павекі, падбароддзе, рот, сківіца, скроні, скулы, шчокі, язык*) мы выдзяляем толькі пэўныя часткі твару, якія, з аднаго боку, паводле анатамічных звестак, прыводзяцца ў рух пэўнымі мышцамі, з другога боку – з'яўляюцца кампанентамі ФА, у аснове якіх ляжаць зафіксаваныя чалавекам рухі мышцаў твару. Гэта абумоўлена тым, што адны з найменняў частак твару ў спісе пералічаных, ці адны саматызмы, так і застаюцца незаўважанымі з прычыны сваёй імгненнасці, другія, наадварот, найбольш прыкметныя і істотныя, заўважаюцца чалавекам, а некаторыя з іх нават маюць гонар быць названымі і зафіксаванымі ў фразеалогіі, у якой, дарэчы, фіксуецца не ўсё, як у лексіцы кожнай мовы, а толькі самае важнае, істотнае, неабходнае для чалавека, арганізацыі яго жыцця. І тады фразеалагічная намінацыя асобнага руху пэўнай часткі твару метанімічна бярэ на сябе абазначэнне канкрэтнага ўнутранага стану чалавека. Прычым за кожнай часткай твару «замацоўваецца» свой «рэпертуар» эмоцый і пачуццяў, паколькі эмоцыі, пачуцці, думкі,

намеры, карацей кажучы, любыя імпульсы чалавечага сэрца, душы, розуму прыводзяць у рух асобныя часткі твару чалавека, таму мы абмежаваліся толькі адной групай саматычных ФА, у аснове якіх ляжыць міміка твару.

Як вядома, лексема *міміка* абазначае 1) ‘рухі мышцаў твару, якія выражаюць перажыванні, пачуцці, настрой’; 2) ‘мастацтва выражаць пачуцці і настрой адпаведнымі рухамі мышцаў твару’ [1, с. 269]. Адпаведна мімічныя ФА – гэта тыя, у аснове якіх ляжыць міміка, г. зн. знак «мовы» твару, які нясе пэўны сэнс. А паколькі міміка твару надзвычай разнастайная, яна выражае пэўныя настроі, эмацыйны стан чалавека, служыць сродкам выражэння малейшых зрухаў у настроі чалавека, то чалавек звязвае іх, і гэта знайшло адлюстраванне ў фразеалогіі беларускай мовы. У складзе «Слоўніка фразеалагізмаў» І. Я. Лепешава намі выдзелена больш за 100 ФА, у аснове якіх ляжыць міміка чалавека [2; 3].

Усе выдзеленыя ФА паводле кампанентаў–саматызмаў, што выражаюць пэўную міміку, як бы паказваюць і вызначаюць актыўныя і пасіўныя часткі твару. Так, часцей за іншыя сустракаюцца ў ФА кампаненты *вока, нос, рот, радзей – бровы, губы, зубы, твар*, але ні ў адным фразеалагізме не зафіксаваны *скроні, вейкі, сківіца*.

Як вядома, значную частку інфармацыі пра акаляючы свет мы атрымліваем з дапамогай аналізатараў – органаў пачуцця. Дарэчы, у антычнасці лічылі, што ў чалавека два асноўныя органы – сэрца і вока. Вочы – адна з галоўных частак галавы і твару чалавека. Відавочна таму адной з найбольш колькасных падгруп мімічных ФА складаюць адзінкі з кампанентам *вока* ці *вочы*. ФА з гэтымі кампанентамі даюць уяўленне аб ролі органа зроку (*абводзіць вачамі* ‘аглядваць, акідваць позіркам’; *не адрываць вачэй* ‘нельга перастаць глядзець на каго-н., што-н.’; *бліскаць вачамі* ‘пазіраючы, выяўляць пачуццё гневу’; *кідаць вока* ‘глядзець зрэдку ці мелькам, імгненна’; *лыпаць вачамі* ‘бяссэнсава, тупа глядзець’; *мераць вокам* ‘уважліва аглядаць каго-н., нібы ацэньваючы’ і інш.). І наадварот, каб нешта не дайшло да свядомасці чалавека праз органы зроку, можна *замыльваць вочы* ‘ўводзіць у зман, ашукваць каго-н.’ ці арганізаваць працэс *закрывання вачэй* ‘утойванне, замоўчванне чаго-н.’. Вялікая колькасць фразеалагізмаў з агульным значэннем ‘глядзець, бачыць’ тлумачыцца, на наш погляд, тым, што кожны з іх удакладняе гэта агульнае значэнне, служыць выражэнню пэўнай эмоцыі і ацэнцы дзеяння чалавека, напрыклад, *мераць вокам* – уважліва, *бліскаць вачамі* – гнеўна, *лыпаць вачамі* – тупа глядзець і інш. Адны з іх даюць станоўчую ацэнку (*не адрываць вачэй; есці вачамі; мераць вокам*), другія – адмоўную (*бліскаць вачамі, замыльваць вочы, адводзіць вочы*).

Лічыцца, што вочы – люстэрка душы, таму пры дапамозе вачэй можна дазнацца пра многае. Так, калі чалавек хлусіць, ён адводзіць вочы, што і маем у ФА *адводзіць вочы* ‘хітруючы, адцягваць увагу ад чаго-н.’.

Некаторыя ФА выражаюць непасрэдна пачуцці і эмоцыі праз міміку вачэй, у прыватнасці, здзіўленне: *рабіць вялікія вочы* ‘выражаць крайняе здзіўленне, недаўменне’.

Міміка вачэй служыць для перадачы праяўлення інтэнсіўнасці пэўнага дзеяння, хуткасці яго працякання ў часе, бо міг вымяраецца марганнем вачэй: *не маргнуўшы вокам* ‘доўга не разважаючы’; *і вокам не міргнуць* ‘не паспее як мае быць усвядоміць, зразумець’.

Асобныя ФА праз міміку вачэй выражаюць фізічны стан: *зводзіць вочы* ‘драмаць, засынаць’; *прадзіраць вочы* ‘прачынацца’; *глядзець вачамі* ‘знаходзячыся пад чым-н. уплывам, ва ўсім падпарадкоўвацца чыёй-н. ацэнцы, думкам, поглядам’.

У ФА захаваны звычаі, абрадавыя дзеянні, як, напрыклад, у ФА *закрываць вочы* ‘быць побач з тым, хто памірае, у апошнія хвіліны жыцця’.

Кампанент *рот* значна менш, у параўнанні з кампанентам *вочы*, але значна больш, чым астатнія саматычныя кампаненты, «удзельнічае» ў стварэнні ФА, што перадаюць праз міміку эмоцыі і пачуцці чалавека. Псіхафізіялагі ўпэўнены, што менавіта рот – аснова чалавечай мімікі, бо «найбольшая гушчыня мышцаў канцэнтруецца вакол вуснаў» [4, с. 59], якія ўвесь час «працуюць», а таму адвольная рэгуляцыя мускулатуры рота мае больш

важнае значэнне і з'яўляецца больш дасканалай, чым рэгуляцыя мускулатуры вачэй. Вока пытаецца, рот адказвае.

У некаторых усходніх народаў прынята размаўляць, прыкрыўшы рот. Калі дзіця скажа няпраўду, то пасля адразу прыкрые рот абедзвюма рукамі. Калі падлетак маніць, ён таксама прыкрывае рот, але адной рукой, і пальцы пры гэтым толькі крыху абводзяць лінію вуснаў. У любым выпадку, менавіта рот прыцягвае да сябе ўвагу суразмоўцаў. Іншымі словамі, людзі лягчэй чытаюць і правільна здагадваюцца пра пачуцці і настрой суразмоўцы, глядзячы на яго ніжнюю частку твару.

Фразеалогія прапануе багаты рэпертуар мімічных рухаў з удзелам рота, праўда, не без удзелу вуснаў, зубоў і губ. Паводле семантыкі ФА, у аснове якіх ляжыць міміка рота, вуснаў, зубоў, губ, можна выдзеліць наступныя пачуцці і эмоцыі, якія яны рэпрэзентуюць:

1) задавальненне, радасць, весялосць (*выскаляць зубы* 'смяяцца, рагатаць; насміхацца з каго-н.>'; *зубы грэць на сонцы* 'весела смяяцца, рагатаць, не займаючыся справай'; *на ўсе трыццаць два* (смяяцца, усміхацца) 'шырока, прыветліва'; *скаліць зубы* 'смяяцца, рагатаць; насміхацца з каго-н.>'; *на ўвесь рот* (смяяцца, усміхацца) 'шырока, прыветліва'; *прадаваць зубы* 'весела смяяцца, рагатаць беспрычынна'; *сушыць зубы* 'весела смяяцца, рагатаць'; *скаліць зубы* 'смяяцца, рагатаць; насміхацца з каго-н.');

2) незадаволенасць, злосць, гнеў (*капыліць губу* 'крывіцца, выражаючы незадаволенасць, злосць'; *крывіць губы* 'крывіцца, выражаючы незадаволенасць, злосць і пад.>'; *скрыгатаць зубамі* 'выяўляць моцную злосць, нянавіць да каго-н.>'; *з пенай на губах* (*вуснах*) 'вельмі гарача, запальчыва; у гневе і раз'юшанасці'; *зуб за зуб* 'адплата злом за прычыненнае зло');

3) непрыязнасць, варожасць (*зуб за зуб зайшоў* 'склаліся непрыемныя адносіны, пры якіх адзін не саступае другому'; *паказваць зубы* 'выяўляць непрыязнасць, варожасць да каго-н., гатоўнасць даць атпор');

4) страх, жых (*зуб на зуб не пападае* 'хто-н. дрыжыць ад холаду ці страху');

5) увага, цікавасць, здзіўленне (*раз'яўляць рот* 'крайне здзіўляцца, быць моцна ўражаным');

6) нянавіць (*вастрыць зубы* 'ненавідзячы каго-н., рыхтаваць яму якую-н. непрыемнасць');

7) агіда, грэбанне, пагарда (*праз зубы* 'з пагардай, злосцю, незадавальненнем і пад.');

8) прага (*зубы гараць* 'каму-н. моцна захацелася мець што-н.').

Як відаць, найбольшая колькасць ФА ўтворана для абазначэння двух супрацьлеглых пачуццяў: радасці, весялосці і злосці, гневу. Асноўным «сродкам» адлюстравання эмоцыі радасці праз выражэння мімікі выступаюць зубы, што абумоўлена іх роляй пры ўсмяшчы, а тым больш смеху, калі рот прыадкрываецца і відаць зубы, ці ў аснове ляжыць міміка рота ў комплексе. А вось выражэнне негатыўных эмоцый – нянавісці, непрыязнасці, злосці, гневу звязваецца з зубамі. Пры гэтым акцэнтуюцца ўвага не столькі на міміцы чалавека, колькі на міміцы жывёл, якія выкарыстоўваюць у якасці зброі для абароны ці нападу або пагрозы зубы (ашчэр). Адбываецца перанос мімікі жывёл на міміку чалавека, які ў злосці можа «ашчэрыцца», паказаць свае зубы.

Кампанент *нос* зафіксаваны ў 25 ФА, і ў большасці з іх адзначана міміка носа для перадачы эмоцый і пачуццяў чалавека. Магчыма, гэта звязана з тым, што нос – частка твару, якая выпінаецца, вытыркаецца наперад, таму ён ніколі не застаецца незаўважаным, што і фіксуюць ФА. Большасць ФА з кампанентам *нос* абазначаюць не мімічны рух, а асаблівасці пасадкі або рух галавы, што цалкам заканамерна: нос – найменш рухомая частка твару, ён складаецца з косткі і храсткаў. Чалавек рухае галавой, а разам з ёй рухаецца і нос. Нос тут з'яўляецца своеасаблівай кропкай адліку, што размяжоўвае прастору на верх і ніз.

Рух угору асацыіруецца з адчуваннем асабістай годнасці, гонарам, а для іншых гэта выглядае нават як фанабэрлівасць, грэбанне, пагарда ў адносінах да суразмоўцы (*драць*

(*задзіраць*) нос ‘вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца’; *задраць нос* ‘пачаць вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца’; з *задранным носам* ‘фанабэрыста, з зазнайствам’; *капыліць нос* ‘вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца’; *фігай носа не дастаць* ‘хто-н. вельмі ганарыцца, фанабэрыцца, зазнаецца; да каго-н. не падступішся’). Рух уніз – маркота, сум, адчай (*вешаць (апускаць, спускаць) нос* ‘даходзіць да моцнага адчаю, адчуваць душэўнае хваляванне, маркоціцца’; *вешаць нос (насы) на квінту* ‘даходзіць да моцнага адчаю, маркоціцца, сумаваць’).

Іншыя рухі носа, ці, дакладней, яго накірунак, паслужыў асновай для перадачы пачуцця пагарды, грэбавання і нават агіды (*адварочваць нос і вярнуць нос* ‘грэбуючы кім-н. ці чым-н., адварочвацца ад яго, не заўважаць’ ці ‘пагарджаць кім-, чым-н.; *не па носе* ‘не падабаецца’) ці нязгоды, упартасці, адмаўлення (*круціць носам* ‘адмаўляцца, упірацца, натурыцца’), што знайшлі сваё адлюстраванне ў прыведзеных ФА.

Каля носа знаходзіцца мала мышцаў, таму рэпертуар рухаў, якія можа выканаць нос, невялікі. Але менавіта нос з мухамі (*мухі (муха) у носе* ‘злосць, непрыязнасць’) абраны для наймення злосці, і вобраз ФА, як адзначае В. А. Ляшчынская, даносіць «выразную адмоўную ацэнку», бо ў ім «зафіксавана народнае ўяўленне аб суаднесенасці мухі з д’яблам», які «пранікаючы ў рот, нос, вуха ці ўкусіўшы чалавека, рабіў таго беснаватым...» [5, с. 136].

Лоб займае значнае месца на паверхні твару, але мышцы там не вельмі моцныя, таму ў эмацыянальным плане лобная мышца саступае іншым мімічным мышцам. А вось бровы на ім могуць рухацца пры адпаведным напружанні мышцаў ілба, што і замацавана ў фразеалогіі: *і брывом не вядзе* ‘ніяк не рэагуе, не звяртае ніякай увагі’.

Такім чынам, саматызмы выступаюць сродкамі выражэння мімікі і рэпрэзентацыі праз фразеалагізмы псіхічнага стану чалавека. Менавіта мімічныя фразеалагізмы, зафіксаваўшы выяўленне канкрэтнай мімікі, тое, што заўважае, можа бачыць чалавек, абазначаюць новыя, невядомыя і нябачныя паняцці – эмоцыі і пачуцці чалавека і даносяць, як чалавек пазнае сябе і як фіксуе свае ўяўленні сродкамі мовы.

Літаратура

- 1 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. Т. 3. Л–О / рэд. тома К. К. Атраховіч. – Мінск: гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1979. – 672 с.
- 2 Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. Т. 1. А–Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.
- 3 Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. Т. 2. М–Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
- 4 Этинген, Л. Как же вы устроены, господин Тело? / Л. Этинген. – М.: Линка-Пресс, 1997. – 80 с.
- 5 Ляшчынская, В. А. Фразеалагічная эмацыянальная канцэптасфера беларусаў: манаграфія / В. А. Ляшчынская. – Мінск: РІВШ, 2012. – 246 с.

УДК 349.6(476)

Т. М. Никитенко

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Статья посвящена важным аспектам правового регулирования обеспечения экологической безопасности в Республике Беларусь. В ней рассмотрены нормативные правовые акты, которые отражают основные направления государственной политики в